

Соціально-політична та релігійна ситуація на Житомирщині у XIX-XX ст. Загальний нарис

I. Загальна ситуація

Даний реферат не можна назвати науковим у буквальному значенні слова – йдеться лише про стислий огляд історії земель, центром яких є Житомир. Історію творять люди, а вона у свою чергу формує їх. Відтак хочемо зрозуміти, чому саме так, а не інакше виглядає житомирська земля, і що послужило причиною цього. Отже, слід подивитися на весь фон історичної обумовленості. Житомирщина історично та етнічно є частиною стародавньої Русі. Так склалось, що разом із Київщиною Житомирщина перебувала спочатку у складі Великого князівства Литовського, потім – Речі Посполитої, Російської імперії, Радянського Союзу, щоб нарешті стати частиною незалежної України. Сподіваємося, що на цьому її своєрідна «мандрівка» завершиться.

Задовго до виникнення Київської Русі на місці розташування сучасного Житомира існувало поселення, яке з часом увійшло до її складу. Київська Русь була однією із найсильніших і найбагатших держав Європи. Сам же Київ перевершував своєю архітектурою і багатством велику кількість європейських міст. Київська держава здійснювала територіальну експансію, розширюючи свої кордони спочатку на півночі, а згодом і на заході, де у результаті зіткнулася з Польською державою, що тільки формувалася. Майже всі польські правителі епохи Піастів одружувалися з руськими князівнами або ж одружували з ними своїми синів і навпаки. Руські князівни користувалися успіхом також і в інших країнах Європи. Польсько-руські конфлікти, які мали тоді місце, не носили національного характеру, оскільки самого поняття нації у сучасному розумінні цього слова не існувало. Боротьба велася між династіями за перерозподіл сфери впливу. Утім, Руську державу розхитувала саме внутрішня боротьба за престол, яка призводила її до поділу на окремі удільні князівства. Остаточо Київська Русь упала під навалом татарів і литовців. У XII ст. на півночі від Києва виникло князівство, центром якого став спочатку Володимир на Клязмі, а потім Москва. Тут постала Московська Русь, а згодом Росія, яка взяла за взірць для своєї політичної системи монгольський досвід. У XIV ст. територія нинішньої Житомирщини перебувала під владою Гедиміна, Великого князя Литовського. Після битви з татарами на Синіх Водах у 1362 році його наступник князь Ольгерд приєднав до Литви усю Київщину. Про силу і живучість тогочасної руської культури свідчить той факт, що руська мова була офіційною мовою великокняжого литовського двору. Саме в той період розвинувся Житомир-град, ставши потужним торговельним центром. Відомо про торговельні зв'язки із Гданськом. У 1444 році король Казимир

Ягеллончик надав Житомиру привілей вільної торгівлі. Утім, через набіги татарів і козацькі війни місто неодноразово доводилося піднімати з руїн.

За рішенням Люблінського сейму 6 червня 1569 року Київське і Брацлавське воєводства вилучили зі складу Великого князівства Литовського та передали Королівству Польському, яке об'єдналося з Литвою. Затвердив це рішення король Зигмунд Август. Того самого дня князь Василь-Костянтин Острозький, воєвода Київський, присягнув на вірність Короні з огляду на прохання сеймів Брацлавського і Київського воєводств. Руська шляхта отримала такі самі права, що і польська, але офіційною мовою продовжувала залишатися руська. Прийняте рішення мало сприяти економічному розвитку цих земель, а також забезпечити надійний захист від татарів і Москви, з чим не могли впоратися литовські війська, оскільки між Литвою і згаданими теренами пролягали непрохідні бори і болота. Крім того, на відміну від Литви, яка знаходилася на півночі, ближчими для цих земель було Королівство Польське. У цей період розпочалося масове переселення із Заходу, зокрема з Польщі. На Волинь і Поділля перебиралася збідніла шляхта, особливо з Мазовії і Мазурів, адже тут можна було отримати землю і прийнятні умови для проживання. Завдяки переселенцям занедбана безлюдна земля мала шанс преобразитися, оскільки запроваджувалися нові методи обробки ґрунту та всілякі цивілізаційні досягнення. Сюди втікали від утисків селяни. На цих землях оселялися представники різних національностей, насамперед німці і євреї. Спостерігався також масовий наплив селян, нерідко цілими поселеннями, які рятувалися від московської влади. На дану територію переселялися також магнати, які отримували тут величезні земельні ділянки тощо. Поширення польської культури дуже швидко призвело до колонізації руської шляхти і бояр. Своє коріння на цих теренах мають польські роди Сангушків, Чарторийських, Вишневецьких, Потоцьких. Не дивно, що представники цих родів приймали католицизм. Виняток становив знаменитий рід Острозьких, який не тільки зберіг руську культуру, дотримуючись православної традиції, а й зробив вагомий внесок у неї. Інакше виглядало становище дрібної шляхти і селян, які, переселяючись з Корони Польської, досить швидко піддавалися обрусінню. Це явище не було повсюдним, а проте значним і досить видимим, особливо серед селян.

Внаслідок другого поділу Речі Посполитої (1793), який Росія здійснила спільно із Пруссією, Житомир опинився майже на два століття спочатку під царським, а потім під радянським пануванням, аж поки не став частиною незалежної України у 1991 році. Можна сказати, що історія описала коло, і місто знову стало частиною держави, центром якої є стародавній Київ. Фактично Київ – колиска, з якої походять три нації – білоруська, російська та українська, а не з Москви, як це вона хоче собі приписати.

II. Релігійна ситуація

Офіційне хрещення Київської Русі відбулося у 988 році стараннями Володимира Великого, хоча відомо, що християнство на ці землі прийшло значно раніше, зокрема бабуся князя Володимира княгиня Ольга задовго до цих подій стала християнкою. Утім, процес християнізації Русі, який започаткував Володимир, тривав ціле століття. Важливо підкреслити, що Русь охрестилася за посередництва Константинополя в ті часи, коли ще не існувало поняття про поділ Церкви. Навіть у XII ст. ще не було жодних перешкод для одруження між польськими і руськими правлячими династіями. Усвідомлення поділу прийшло пізніше, коли до Русі почали прибувати грецькі монахи. Його нав'язували також ієрархи грецького походження.

Західне християнство сягало Русі торговельними шляхами з півночі через Великий Новгород та південним шляхом – на осі Кракова і Києва. Щоправда, немає жодних відомостей про те, що воно мало на цих територіях якийсь особливий вплив. Перший у Житомирі костел нібито заснував св. Яцек Одровонж, проте святиня до наших днів не збереглася, оскільки у XVII ст. її спалили татари. Потім побудували ще два костели – Пресвятої Діви Марії і Святого Миколая. Святині поступово з'являлися як у Житомирі, так і в усьому регіоні внаслідок збільшення кількості переселенців із Заходу, насамперед із Польщі. У другій половині XVII століття о. Ян Тишкевич побудував на цих землях костел і кармелітський монастир, який невдовзі зруйнували. Подібне спіткало костел та єзуїтський монастир, який збудував Казімеж Стецький, каштелян київський: у XVIII ст. сам храм зруйнували, а монастир у 1773 році перетворили на в'язницю. Житомирщина належала до Київської дієцезії, яку заснували у 1392 році. З часом київські єпископи покинули дієцезію у зв'язку із постійними набігами татарів і козацькими війнами, які тут велися. Лише через кілька десятиліть у 1774 році сюди повернувся єп. Ян Озга. Він оселився у Житомирі і досить швидко побудував тут костел Святої Софії, який уже в 1804 році освятили. Наступний костел і монастир бернардинців збудували й освятили у 1842 році, де через два роки облаштували дієцезіальну духовну семінарію. Крім цих двох святинь, існували ще дві каплиці: Святого Миколая та цвинтарна – Святого Станіслава.

У результаті другого поділу Речі Посполитої у 1793 році Житомир опинився під владою Російської імперії, яка тоді анексувала 250 000 км² з трьома мільйонами населення. На всій російській території після поділу, що налічувала 462 000 км² і близько 5 500 000 тисяч мешканців, після 1795 року знаходилися чотири дієцезії: Віленська, Київська, Кам'янецька і Луцька. Відразу після першого поділу 15 квітня 1783 року Катерина II без узгодження

з Апостольською столицею реорганізувала дієцезії, утворивши єдине Могилівське архієпископство для всій Росії включно із зайнятими землями. Справи Католицької Церкви вона доручила вести так званому Юстис-колегіумові, який заснували у 1776 році з центром у Санкт-Петербурзі. У 1787 році імператриця заснувала Департамент у справах Католицької Церкви. Після смерті Катерини II імператор Павло I розпочав вести переговори з Апостольською столицею. Як наслідок, Рим визнав Могилівську архідієцезію Російською митрополією, а митрополит Могилівський отримав право носити кардинальські червоні шати. До складу митрополії ввійшли такі дієцезії: Віленська, Жмудська, Мінська, Луцька та Кам'янецька. Ліквідовану Київську дієцезію перенесли до Житомира. 8 серпня 1798 року Луцьку дієцезію об'єднали із Житомирською зі збереженням власних структур, єдиним для обох залишався єпископ.

Обидві дієцезії налічували 83 парафії, 49 священників, 498 ченців, 51 черницю та 49 чернечих костелів. Кількість католиків, які могли приймати Причастя, у 1804 році сягала близько 132 тисяч. Попри несприятливі зовнішні умови, XIX століття характеризується досить швидким розвитком Католицької Церкви. У 1834 році кількість католиків зросла до 166 тисяч, яким служило 169 священників в 12 деканатах і 87 парафіях. У 1865 році налічувалося вже 17 деканатів, 172 парафії, 37 філіальних костелів, 302 священники та 244 тисячі вірян. Загалом на території Російської імперії у той час мешкало близько 3,5 мільйонів католиків. Це була досить велика кількість, якщо врахувати, що до поділу Речі Посполитої тут було тільки 10 тисяч католиків. Утім, попри таку велику кількість католиків, приводів для занепокоєння не бракувало. У 1875 році у семінаріях навчалося лише 110 студентів. У 1844 році російська влада ліквідувала Луцьку семінарію. На території Російської імперії до 1820 року діяло 14 семінарій, а незадовго до Першої світової війни їх залишилося тільки п'ять. Пізніше, особливо після Листопадового повстання у 1831 року та Січневого у 1863 року, політика щодо Католицької Церкви стала досить агресивною: ліквідували велику кількість семінарій, а над тими, що залишилися, встановили державний контроль. Католицьку Церкву всілякими способами намагалися знищити. Без згоди влади не можна було ані ремонтувати костели, ані будувати їх. Католицьким священникам заборонялося під час проповідей порушувати теми, які б зачіпали почуття Православної Церкви. Дозволялося читати лише ті проповіді, які проходили спеціальну цензуру. Нагляд за Католицькою Церквою здійснював створений у 1801 році Духовний колегіум, який, попри наявність у своєму складі духовних осіб, був абсолютно світським і державним. Колегіум мав бути посередником у відносинах Католицької Церкви з Апостольською столицею, а оскільки він перебрав на себе прерогативу церковної влади, то не міг отримати схвалення жодного з понтифіків. Після Січневого повстання (1863р.), яке особливим чином проявилось на території Литви – теперішньої

Білорусі і Волині, на Католицьку Церкву обрушились репресії. Багато єпископів, які відмовлялися осуджувати повстання, позбавили прав керувати дієцезіями та піддали депортації, зокрема така доля спіткала і житомирського єпископа Каспера Боровського. Велику кількість католицьких священиків, що підтримували повстанців, або стратили, або відправили у заслання. Зносили цілі парафії і монастирі. Таким чином, у період 1864-1867 рр. ліквідували 23 жіночих монастирі та 24 чоловічих, а з ними – школи, релігійні братства тощо. Церковне майно переходило до рук держави. З 1864 року ченці не мали права покидати територію повіту. Багато костелів передали Православній Церкві. У 1914 році у Могилівській дієцезії, яка охоплювала фактично всю територію Російської імперії, існувало лише 3 монастирі з 10 ченцями, що свідчило про величезний застій у релігійному житті. У 1804-1914 рр. на цих землях заснували 267 нових парафій, ліквідувавши при цьому 121 парафію. І насамперед – на території Білорусі та Волині. Парафіяльне душпастирство обмежувалося виключно звершенням таїнств, Мес і молебнів через нагляд, який здійснювала поліція, вдавшись до різноманітних заборон. На цих теренах укорінилася традиція відправляти молебні: великопісний – на честь Страстей Господніх і травневий – на честь Діви Марії. У цей період занепав паломницький рух, деякі санктуарії влада віддала православним громадам. Наприклад, Летичівський санктуарій віддали Православній Церкві ще у 1837 році.

Душпастирство, а також релігійне, суспільне і національне життя наново почне розвиватися лише після 1905 року. Загалом же і без того непрості відносини Росії з Римом набули неабиякої напруги, а після того, як Папа Пій IX розпорядився правити публічні молитви в костелах у намірі Польщі, виявив свою солідарність із пригнобленою Католицькою Церквою, імператор розірвав конкордат у 1866 році, ліквідувавши Мінську і Кам'янецьку дієцезії. Папа ж у відповідь на це канонізував Йосафата Кунцевича, полоцького єпископа, який загинув у 1623 році, захищаючи унію. 22 травня 1867 року імператор передав усі справи Католицької Церкви під юрисдикцію Петербурзького духовного колегіуму. Відмовившись надіслати своїх делегатів до Колегіуму, католицькі єпископи наразили себе на депортацію. І тільки після того, як повноваження Колегіуму обмежились вирішенням матеріальних питань, Папа став більш толерантним до цієї установи. Внаслідок усіх цих подій у 1871 році лише одна дієцезія мала єпископа. Духовенство перебувало під пильним наглядом аж до закінчення царського режиму. Священики не могли покидати без дозволу межі повіту, вільно спілкуватися між собою, у них не було документів, окрім спеціальних перепусток, якими можна було скористатися хіба що під час відпустки. Про гостроту тогочасних репресій свідчить хоча б той факт, що без згоди губернатора не дозволялося навіть встановити звичайний придорожній хрест.

Переважна більшість католиків у той час послуговувалася польською мовою. Після перерозподілу земель Католицька Церква стала чи не єдиним бастионом захисту польськості, тому царська влада вдавалася до таких методів у власній політиці, щоб вилучити польську мову з проповідей і молебнів. Задля цього у 1865 році створили Віленську комісію у справах Католицької Церкви, яка рекомендувала запровадити російську мову до додаткових молебнів та усувала польську мову з катехези. Молитви, спів, проповіді – усе мало звучати виключно російською мовою. Єпископи всіляко опиралися цьому, за винятком могилівського архієпископа, який навіть затвердив російськомовний варіант ритуалу та розіслав його іншим єпископам. Російською видали також катехизм і пісенники. Однак більшість священників не пристала на це, а Каспер Боровський, єпископ Житомирський, надіслав до Папи таємного листа, в якому писав, що віра опинилася під загрозою, оскільки нав'язування російської мови може призвести до денаціоналізації католиків, що у свою чергу загрожує у майбутньому зміною віросповідання. 11 вересня 1872 року Конгрегація у надзвичайних справах Католицької Церкви висловила протест проти запровадження російської мови у костелах. Як наслідок, єпископа Боровського вислали до Пермі.

У 1881 році царський престол посів Олександр III. Відносини з Римом потепліли, в результаті чого у 1883 році Папа Леон XIII зміг призначити єпископів в усіх дієцезіях. Із заслання повернувся єпископ Боровський, щоправда, вже до Плоцька. Утім, русифікація народу тривала не з меншою силою. Заборонялося будь-яке служіння уніатам, книжки піддавалися суворій цензурі, ліквідували парафії і монастирі, що нерідко супроводжувалося опором населення. Лише після того, як Росія програла у війні з Японією, та в умовах революційної напруги, що зростала, наступив великий перелом. 17 квітня 1905 року Микола II видав толерантний указ, відповідно до якого дозволялося змінювати православне віросповідання на католицьке, визнавалася свобода уніатів, поверталися у власність Католицької Церкви численні храми, скасовувалася заборона на ремонт і побудову нових костелів, діти отримали змогу вчитися релігії рідною мовою. І хоч не всі труднощі та утиски припинились, царський указ дозволив Католицькій Церкві передихнути перед новою, досі небувалою загрозою на ім'я більшовицька революція. Хотілося б тут наголосити на ролі видатних пастирів Луцько-Житомирської дієцезії, яку вони зіграли у зміцненні релігійного життя. Без сумніву, до них належить вищезгаданий єпископ Каспер Боровський (1848-1869), а також єпископ Антоній Недзялковський (1901-1911), апологет, історик, автор численних книжок, засновник дієцезіального музею, школи органістів, котрий сприяв розвитку польського і католицького друку у Києві. У 1914 році Католицька Церква на теренах Росії охоплювала 1 митрополію, 5 дієцезій, 2 апостольських адміністрації, 1114 парафії, 282 філіальних костели, 2137 священників, 514

семінаристів, 5054 638 католиків. На одного священика припадало 2 356 вірян, при цьому розподіл духовенства був досить нерівномірним, оскільки деякі парафії налічували понад 20 тисяч вірян. Наприклад, в Одесі їх було понад 40 тисяч. Наприкінці ХІХ ст. Житомирський деканат налічував 10 898 католиків.

Як виглядало соціальне становище даного регіону? У повіті, окрім місцевого населення, проживали також переселенці, які походили з польських земель. Це були селяни, дрібна шляхта, пізніше інтелігенція. У 1885 році повіт нараховував 11 костелів, 85 підприємств, з яких 4 цукрових, 11 вино-горілчаних, 1 металозавод, 11 склозаводів, 24 смолокурі, 14 шкіряних фабрик. У Житомирі на той час проживало 54 935 мешканців, з них 4 245 тисяч становила шляхта і 46 705 міщан. Місто налічувало 5 207 будівель, з яких понад тисячу були мурованими. Крім того, у місті знаходилося 12 православних церков, дві з яких дерев'яні, 5 православних каплиць, 2 костели, 1 євангельська церква, 2 синагоги і 36 іудейських молитовних домів. Кількість храмів насправді не відображає фактичної кількості вірян тієї чи іншої конфесії, зважаючи на труднощі щодо будівництва нових костелів на території Російської імперії, однак безсумнівно залишається той факт, що найчисельнішою групою населення Житомира були православні порівняно з іудейською і католицькою. У самому місті було 25 промислових підприємств, серед інших – миловарня, фабрика свічок, 4 тютюнових фабрики, 1 вино-горілчаний завод, 3 броварні, дріжджова фабрика, 3 фарбувальних фабрики, 1 завод повозок. Функціонували католицька і православна семінарії, 2 гімназії, 1 двокласна школа, 1 фельдшерська школа. У Житомирі було 8 книгарень, 5 друкарень, 3 фотографи, 25 лікарів, 2 ветеринари, 3 дантисти, 4 аптеки, 3 лікарні, театр і пожежна охорона. Слід зазначити, що вже у 1899 році тут з'явилися перші трамваї. Щоправда, досі не встановлено, які саме: електричні чи кінні. Як бачимо, життя у Житомирі протікало досить цікаво і творчо – таким його застала більшовицька революція.

III. Католицька Церква після Жовтневої революції 1917-1991 рр.

У березні 1917 року Микола II зрікся престолу, і цим самим закінчилася епоха царату в історії Росії. З'явилася надія, що у такий спосіб покращиться ситуація Католицької Церкви. Здавалося б, страждання, яких зазнала Католицька Церква за царських часів, залишилися позаду – попереду така омріяна свобода. Спочатку так і було: Тимчасовий уряд скасував усі царські обмеження. Це означало, що відтепер дозволялося вести душпастирську діяльність без будь-яких перешкод, не узгоджувати з владою призначення єпископів, переходити з православ'я на католицизм, підтримувати вільні зв'язки з Апостольською столицею, де перебував постійний представник

російського уряду. Як наслідок, заснували 10 нових дієцезій, апостольські адміністрації та екзархат, який займався переходом росіян з православ'я на католицизм. Утім, цей «золотий час» тривав недовго. 24 жовтня 1917 року у Петербурзі до влади прийшли більшовики. Тогочасні політичні сили спочатку не сприйняли цього всерйоз, що принесло відомі нам наслідки. Застосовуючи вміло пропаганду і користуючись тим, що народ і військо виснажилися через війну, більшовики почали поширювати свій вплив, безжально знищуючи своїх супротивників. Збройні більшовицькі формування на зайнятих територіях під виглядом боротьби з контрреволюцією встановлювали свої порядки, застосовуючи повсюдний терор і знищуючи нещодавно отриману громадянську свободу. Більшовики вбачали побудову нового щасливого суспільства без капіталістів і релігії, яка сприймалася як «опіум для народу» і яка була однією із головних перешкод у дорозі до комунізму. Духовні особи, подібно до більшості інтелігенції, вважалися ворогами, а тому найпростіше було позбутися їх, знищивши фізично, тобто розстріляти, а в кращому випадку вислати до Сибіру.

23 січня 1918 року більшовики прийняли «Декрет про відокремлення Церкви від держави та школи від Церкви». Узаконили свободу совісті і повсюдну рівноправність, за винятком духовенства і заможних людей, яких вважали за так званих «позбавленців», тобто людей без прав. 30 вересня 1918 року цей декрет набув чинності, згідно з яким Церква втратила статус юридичної особи, а церковне майно перейшло у власність держави. Священик отримав статус «служителя культу», за парафії відтепер мала відповідати так звана «двадцятка» – група людей, нерідко спеціально підібраних. Заборонялося навчати релігії дітей, яким не виповнилося 18 років, та практикувати релігію вдома. Це стосувалося як Православної Церкви, так і Католицької. Запровадження декрету супроводжувалося небувалим антирелігійним терором, за родинами встановлювався нагляд, проводилася більшовицька пропаганда серед дітей та молоді. В атмосфері залякування віддавали «на прохання громадян» костели задля світських потреб, влаштовували показове спалювання ікон і церковних речей. Святині обкладали такими податками, яких неможливо було сплатити, а це у свою чергу призводило до їхньої ліквідації. У подібних випадках «двадцятка» приходила до влади з «проханням» прийняти храм, що було на руку останній. Потім її перетворювали або на клуб чи спортивну залу, або висаджували у повітря як непотрібну. Внаслідок «червоного терору» ув'язнили та розстріляли майже усіх католицьких священиків. З 1200 костелів, які діяли на території Росії до революції, у 1938 році залишилося тільки два – у Москві та Петербурзі. Останній костел Святих апостолів Петра і Павла закрили у Москві 20 липня 1938 року.

На території України збереглося лише кілька святинь, серед них житомирський костел Святої Софії, який, щоправда, у 1936 році закрили, а потім із приходом німців у 1941 року відкрили. Величезних втрат зазнала також Православна Церква. Утім, ми не раз дивувалися лояльності, з якою вона ставилася до радянської влади. За своєю природою Православна Церква до певної міри залежить від світської влади, хоча треба віддати їй належне в тому, що у 1918 році вона таки робила спроби вирватися з цього. Саме тоді скликали синод. На ньому також були присутні світські делегати. Синод ухвалив низку фундаментальних реформ, які могли змінити обличчя Православної Церкви на краще. Зокрема, відновили російський патріархат, скасований свого часу Петром I. Очолив його патріарх Тихон, який старався захищати права вірян, двічі піддаючи анафемі більшовиків. На жаль, у 1925 році Тихон раптово помер. Ймовірно, його вбили. До 1922 року загинули майже усі православні єпископи і близько 8 100 священників. Це призвело до того, що Православна Церква згодом повністю підкорилася державі.

Схожа ситуація у той період складалася і на Житомирщині. Останнім луцько-житомирським єпископом російсько-радянських часів був Ігнатій Дуб-Дубовський, якого призначили єпископом луцько-житомирським 16 серпня 1916 року, а потім 28 січня 1918 року висвятили у Петербурзі. 15 лютого 1917 року він прийняв керування Житомирською дієцезією, а 17 вересня 1919 року – Луцькою. Крім того, єпископ Дуб-Дубовський був апостольським адміністратором Кам'янецької дієцезії. Про Ігнатія Дуб-Дубовського згадують як про енергійного душпастиря. Він заснував нові парафії, дієцезіальну газету та хроніку. 17 листопада 1917 року єпископ Дуб-Дубовський віддав у Бердичеві дієцезію під опіку Матері Божої, а також св. Станіслава Костки і бл. Андрія Боболі. Під час революційних подій він мешкав у Житомирі, але деякий час мусів переховуватися. Більшовики організували замах на його життя, проте він вижив і захистив злочинця, якого натовп хотів лінчувати перед собором Святої Софії. Впродовж двох місяців після цього випадку єпископ Ігнатій перебував у своєму домі під наглядом кількох озброєних вірян. Двічі під час погромів він переховував у костелах та єпископському домі кілька тисяч євреїв. 6 серпня 1919 року його арештували більшовики, проте під тиском натовпу звільнили. 8 червня 1920 року Ігнатій Дуб-Дубовський остаточно покинув Житомир разом із польською армією, яка відступала, й оселився в Луцьку, звідки намагався займатися душпастирством населення, що залишалося на радянській території. Неодноразово намагався дістатися до своєї пастви на цих землях, проте безрезультатно. Єпископ Дуб-Дубовський сприяв формуванню Луцької дієцезії, яку заснували у 1925 році на території тодішньої Польщі. На побажання Папи у 1925 році переїхав до Риму, де помер 10 березня 1953 року. Ця бурхлива історія останнього житомирського єпископа є частиною не менш бурхливої історії усієї його дієцезії. Спробуймо хоча б трохи уявити

собі атмосферу жаху і надії тієї доби: більшовицький терор, переслідування, замах на життя, арешт, надії, які покладалися на прихід польської армії та українських петлюрівських військ і які остаточно були поховані разом із відступом на захід. Потім була ніч більшовицького панування, закриття святинь, арешти, страти і депортація світських вірян і священників, за якою надійшла чорна ніч комунізму, яка виглядала так, ніби не закінчиться ніколи. Якою мала бути сила духу, сила віри, аби не зректися її і переказати наступним поколінням. Якою мала бути надія, що вони таки дочекаються кращих часів.

Цікавим більшовицьким експериментом було створення Мархлевського польського національного району у 1925 році з центром у Мархлевську (нині Довбиш). Після закінчення польсько-російської війни у 1920 році, коли підписали пакт про мир, Житомирщина опинилася у складі УРСР. Взагалі на території СРСР залишилося понад мільйон поляків, більшість яких були католиками. На Мархлевщині мешкало 50 тисяч представників польської національності, що становило близько 71% усієї чисельності населення даного району. На його території знаходилося 89 шкіл і кілька десятків читалень. Офіційною мовою цього краю була польська. Більшовики сподівалися у такий спосіб виховати відповідним чином майбутні революційні кадри задля підкорення Польщі. Утім, поляки виявили свою нескоримість більшовицькій пропаганді, через що у 1935 році Мархлевський польський національний район ліквідували, а населення піддали репресіям та депортації на схід. У 1937 році Великий терор охопив польську національну меншину по всій Україні, внаслідок чого розстріляли понад 100 тисяч поляків. Приводом для розстрілу могло стати звичайне прізвище, яке звучало по-польськи. Такі прізвища вишукували навіть у телефонних довідниках. Серед усіх національних меншин УРСР польська меншина пропорційно до своєї кількості найбільше постраждала від репресій під час Великого терору. Звісно, що з огляду на кількість українців, які загинули у результаті Голодомору, це небагато, однак, зіставивши загальну кількість польської меншини, можна сказати, що більшовицький терор торкнувся майже кожного другого поляка, а відтак фактично кожної польської родини.

Після Другої світової війни, особливо після смерті Сталіна, ситуація поступово стабілізувалася, хоча ставлення держави до релігії майже не змінилося. Доба перебудови ознаменувалася надією на краще, і, як наслідок, привела до радикальних змін, починаючи з 1990 року. Сподіваємося, що вони будуть тривалими, хоча історія завжди залишає за собою право на краплю сумнівів.

Література:

1. Chwalba Andrzej, Historia Powszechna wiek XIX, PWN 2008.
2. Nowak Andrzej, Dzieje Polski, Kraków 2014.
3. Kumor Bolesław, Historia Kościoła, t. VI, Lublin 1985.
4. Kumor Bolesław, Historia Kościoła, t. VII, Lublin 1991.
5. Kumor Bolesław, Historia Kościoła, t. VIII, Lublin 2001.
6. Kumor Bolesław, Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej 1772-1918, Kraków 1980.
7. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Warszawa 1880.
8. https://pl.wikipedia.org/wiki/Ignacy_Dubowski

